

Przesłanki ekologiczne i pedagogiczne edukacji ekologicznej uczniów klas początkowych (o kształtowaniu zainteresowań ekologicznych)

Ecological and pedagogic premises of ecological education of pupils from elementary classes (about developing interests in ecology)

Streszczenie:

W prezentowanym artykule autor zdefiniował podstawowe pojęcia ekologiczne. Wyróżnił trzy sfery edukacji ekologicznej: opisowo-techniczną, instrumentalną i aksjologiczno-normatywną. Przedstawił główne metody i formy pomocne w kształtowaniu zainteresowań ekologicznych wśród uczniów klas początkowych.

Abstract:

Basic ecological terms are defined in the article. Three spheres of ecological education are also identified: descriptive-technical, instrumental and axiological-normative. Key methods and forms facilitating the development of interests in ecology among pupils of elementary classes are presented.

Słowa kluczowe: *ekologia, edukacja ekologiczna, postawa ekologiczna, kultura ekologiczna, ciekawość i zainteresowania, ścieżki edukacyjne*

Key words: *ecology, ecological education, ecological behaviour, curiosity and interest, educational pathways*

Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna stanowi szczególnie ważny okres w życiu każdego ucznia. W tym okresie następują istotne zmiany w sferze intelektualnej dziecka, warunkujące możliwości kształcenia w klasach starszych. Rozwijające się procesy poznawcze w tym intensywne myślenie oraz mowa, powiększają zasób słownиковy, ale także umiejętności operowania pojęciami. Dynamiczny rozwój intelektualny w młodszym wieku szkolnym postępuje w kierunku wyodrębnienia i usamodzielniania czynności umysłowych. Ważną rolę odgrywa prawidłowo zorganizowany proces nauczania – uczenia się.

Ogromny przyrost wiedzy teoretycznej i praktycznej; odnotowany szczególnie w drugiej połowie XX stulecia, spowodował konieczność nowego spojrzenia na kształcenie człowieka i w konsekwencji doprowadził do koncepcji kształcenia ustawicznego. Reformy systemów edukacyjnych dokonywane na świecie i w Polsce dowodzą, że jest to proces nieodwracalny.

Wyjaśnienie podstawowych pojęć

Ekologia jest to nauka o gospodarce przyrody w jej ekosystemach, o istocie, strukturze i funkcjonowaniu przyrody ożywionej; tj. sposobie życia roślin i zwierząt. Obejmuje ona całość zjawisk dotyczących wzajemnych stosunków zachodzących między organizmami, a otaczającymi je wa-

runkami nieożywionymi (abiotycznymi) [1].

Obecnie dziedzina ta została znacznie rozszerzona i obejmuje także środowisko człowieka oraz zachodzące w nim zmiany w wyniku oddziaływania człowieka.

Edukacja ekologiczna to świadomie zamierzona, celowa, planowa, systematyczna i stopniowa działalność nauczyciela (rodziców) wobec dzieci przy ich pozytywnej motywacji i wielostronnej działalności, której celem jest zapewnienie im:

- podstawowych i zasadniczych wiadomości o ekosystemach;
- podstawowej orientacji o znaczeniu i pięknie obiektów i zjawisk w najbliższym środowisku;
- podstawowych i zasadniczych wiadomości o miejscu i działalności człowieka, a zwłaszcza dziecka w klasach początkowych, w najbliższym jego środowisku;
- uzmysłowienia związków przyczynowo-skutkowych wszelkich procesów przyrodniczych, zwłaszcza w najbliższym środowisku ich życia i działalności;
- możliwości kształtowania oszczędnego korzystania z zasobów naturalnych i maksymalnej ich ochrony;
- możliwości ukształtowania segregowania i wtórne wykorzystywania niektórych odpadów znajdujących się w najbliższym ich środowisku (dom, podwórko, szkoła);

- możliwości ukształtowania potrzeby postrzegania norm ekologicznych przez samych siebie i innych;
- możliwości ukształtowania troski i odpowiedzialności za zdrowie własne i innych;
- warunków ukształtowania pożądanych postaw wobec ludzi, rówieśników, a także zwierząt i roślin;
- warunków ukształtowania motywów i umiejętności współdziałania na rzecz ochrony, odnawiania, przekształcania, racjonalnego eksploatowania i pomnażania bogactwa najbliższego środowiska w domu, szkole, ogrodzie itp. [2]

Edukacja ekologiczna obejmuje trzy sfery:

- opisowo-techniczną (wiedza ekologiczna o procesach zachodzących w ekosferze i ekosystemach, o zależnościach i wzajemnych powiązaniach, o zależnościach między różnymi dziedzinami działalności człowieka (zabawą, uczeniem się, pracą, odpoczynkiem), a środowiskiem przyrodniczym, technicznym, kulturowym i informacyjnym);
- instrumentalną (umiejętność podejmowania decyzji i wykonywania określonych czynności związanych z przewidywaniem ekologicznych skutków podejmowanych działań, umiejętność całościowego widzenia powiązań między działaniami człowieka (nie tylko technicznymi ale także sposobem konsumpcji, stylem życia, stosunków interpersonalnych), a procesami przyrodniczymi, umiejętność projektowania działań zgodnie z wymaganiami ekologii i estetyki);
- aksjologiczno-normatywną (wiedza ekologiczna, na podstawie której należy kształcić świadomość i sumienie czyli kulturę ekologiczną) [3].

Chodzi o ukształtowanie w dziecku *postawy ekologicznej*, charakteryzującej się szeroką zdolnością percepcji wobec zjawisk przyrodniczych, ciekawością świata i praw nim rządzących, świadomością i zrozumieniem powiązań, zależności i praw panujących w przyrodzie, odpowiedzialnością wobec wszystkich form życia, aktywnością, poczuciem więzi z przyrodą i ludźmi jako częścią biocenozy, szacunkiem dla różnorodności, tolerancji, odrębności biologicznej i kulturowej.

Z postawą ekologiczną związane jest pojęcie *kultury ekologicznej* rozumianej jako ogół zasad, reguł i sposobów ludzkiego działania, zbiorczy dorobek społeczeństw ludzkich, powstający na podłożu biologicznych i społecznych cech oraz warunków jego bytu wyrażający się stopniem opanowania przyrody, osiągniętym stanem wiedzy i formami współżycia z przyrodą. Celem i podmiotem kultury ekologicznej jest człowiek – jego stosunek do przyrody, jego codzienna umiejętność współżycia z nią, zdolność racjonalnego korzystania z niej [4].

W uczniu od klasy pierwszej kształtujemy i rozwijamy motywację uczenia się, wyrastającą z działania, wspólnej

aktywności uczniów i nauczyciela-wychowawcy, a nie z biernego przyswajania przekazywanych informacji. Przez wyzwalanie aktywności poznawczej uczniów oraz wprowadzanie nowoczesnych technologii kształcenia wywołujemy zainteresowanie przyrodą-ekologią, które D. E. Super określa jako siłę napędową. Ona to wyznacza kierunek wysiłku, jego trwałość, czerpanie zadowolenia z tego, a często nawet powodzenie [5]. Dlatego w celowym kształtowaniu osobowości uczniów klas I-III sprawą istotną jest wyrabianie w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej określonych zainteresowań ekologicznych.

Uczeń staje się aktywny, gdy napotyka na coś, co jest dla niego nowe, nieznanne, często dziwne, bo sprzeczne z dotychczasowym doświadczeniem. Aktywność poznawcza uczniów musi być wzmacniana w toku kształcenia – słowem, nagrodą. Wzmacnia ją także uzyskany wcześniej efekt, który wywołuje stan zadowolenia. Aktywność ta musi być ukierunkowana przez nauczyciela pracą z uczniami. Polegać będzie ona na takiej propozycji zadaniowej, aby uczniowie mogli w procesie kształcenia dostrzec cechy zjawisk czy przedmiotów oraz powiązania między nimi, by mogli i chcieli dążyć do ich zbadania, poznania oraz przeżywali różnorodne uczucia, które wzmacniają procesy poznawcze i prowadzą do budzenia ciekawości. Ciekawość występuje wtedy, gdy uczeń dostrzega elementy nowości, które wywołują napięcia poznawczo-emocjonalne, a w rezultacie wyzwalają energię do bliższego poznania badanego przedmiotu.

Ciekawość jest to proces psychiczny, a jej pojedyncze akty poznawcze zaciekawienia stanowią podstawowy, genetycznie wcześniejszy, element struktury zainteresowań. Jest to proces raczej krótkotrwały, przemijający, zależny od bezpośredniego aktualnego oddziaływania bodźców [6]. Ciekawość odznacza się tym, że pojawia się sporadycznie jako odpowiedź na działające bodźce oraz, że wywołana przez cechy nowości i niezwykłości zjawisk trwa nie dłużej niż owe zjawiska. Inaczej mówiąc jest to skłonność, dążność do poznania czegoś, chęć dowiedzenia się czegoś [7].

Kształtowanie zainteresowań ekologicznych

Zainteresowanie względnie trwała, obserwowalna dążność do poznania otaczającego świata, przybierająca postać ukierunkowanej aktywności poznawczej o określonym nasileniu, przejawiająca się w selektywnym stosunku do otaczających zjawisk, to znaczy:

- dostrzegania określonych cech przedmiotów oraz związków zależności między nimi, a także wykrywanych problemów;
- dążeniu do ich zbadania, poznania i rozwiązania;
- przeżywaniu różnorodnych uczuć (pozytywnych i negatywnych), związanych z nabywaniem i posiadaniem wiedzy [8].

Zainteresowanie jest specyficznym nastawieniem poznawczym i emocjonalnym na przedmioty i zjawiska rzeczywistości. W prawidłowo zorganizowanym procesie kształcenia mogą w uczniach dokonywać się takie przemiany, które uczynią ich zdolnymi nie tylko do pomyślnego ukończenia edukacji szkolnej, ale także do uczestnictwa w twórczym przekształcaniu rzeczywistości ekologicznej, przyrodniczej, społecznej.

Każdy człowiek ma zainteresowania zarówno różne w treści, jak i sile, ale nie wszyscy są zdolni do ich pełnej realizacji. Pojawienie i rozwój zainteresowań w życiu jednostki zależy – z jednej strony od możliwości zetknięcia się z przedmiotami czy sytuacjami, zaś z drugiej od możliwości akceptacji w sferze poznawczej, emocjonalnej i materialnej. Kształtujące się zainteresowania mogą dokonywać się u ludzi dojrzałych w drodze doboru świadomego, a u pozostałych wywołane są wewnętrzną potrzebą na skutek oddziaływań bodźców świata otaczającego. To człowiek musi zaakceptować bodziec bądź go odrzucić.

Zainteresowania dzieci tworzą system zmiennych oraz dynamicznych tendencji, których struktura i rozwój zależą od warunków realizacyjnych, w których pozostają, a także rozwijają się.

Uczeń rozpoczynający naukę w szkole podstawowej znajduje się w sprzyjających warunkach kształtowania i rozwijania zainteresowań otaczającym światem. Styka się bowiem po raz pierwszy nie tylko z treściami wielu dyscyplin naukowych i nową organizacją pracy.

Zainteresowania powstają wtedy, gdy działalność nauczyciela-wychowawcy potrafi ukierunkować zaciekawienie ucznia problematyką ekologiczną. Fundamentalną zasadą realizacji treści ekologicznych w klasach początkowych jest upodobnienie tego procesu do badania zjawisk przyrodniczych. W procesie lekcyjnym, pozalekcyjnym, pozaszkolnym, na wycieczkach uczeń powinien odkrywać przez siebie i dla siebie nowe zjawiska ekologiczne takie jak: osłanianie roślin ogrodowych przed mrozem; dostrzeżenie zmian zachodzących w ekosystemach roślin i zwierząt od temperatury; wiązanie zjawisk atmosferycznych ze zmianami w życiu roślin i zwierząt; prezentowanie okazów (pomników) przyrody, wskazywanie źródeł informacji na ten temat poprzez skierowanie, np. do biblioteki; zadrzewianie nowych terenów; spotkania z ludźmi zajmującymi się profesjonalnie przyrodą i ochroną środowiska; wskazywanie czasopism i książek o tematyce ekologicznej np. „AURA”; wykonywanie gazetek na tematy związane z degradacją środowiska naturalnego i sposobami zapobiegania jej; uczulanie na właściwe przeznaczenie odpadów i nie zaśmiecanie środowiska itp.

Realizację treści ekologicznych w klasach początkowych powinna cechować integracja wielopłaszczyznowa, spełniająca ważną rolę w przyswajaniu wiedzy operatywnej. Uczniowie w młodszym wieku szkolnym bardzo inte-

resują się otaczającym światem. Są oni niestrudżonymi badaczami, zadają wiele pytań, chętnie uczestniczą w organizowanych obserwacjach ekologicznych z pracownikami „Lasów państwowych”. W wyniku wielostronnego zaznajamiania się z literaturą ekologiczną, treściami przyrodniczymi gromadzą się w korze mózgowej uczniów klas młodszych konkretne wyobrażenia, właściwości przedmiotów i zjawisk. Poznanie otaczającej rzeczywistości stanowi podstawę do kształtowania przekonań i postaw opartych na racjonalnych przesłankach.

Dzieci w młodszym wieku szkolnym spostrzegają w otaczającej rzeczywistości to, co je zaciekawia, jest rzeczywiste i łatwo dostrzegalne, jak też zwraca uwagę ze względu na swoją niezwykłość. Bardzo istotną staje się umiejętność organizowania przez nauczyciela obserwacji ekologicznych. Najbliższe otoczenie dzieci okazuje się podstawowym źródłem dostarczania informacji do kształtowania pojęć ekologicznych. Obserwacje ekologiczne polegają na analizie szczegółów obiektu lub zjawiska (obserwacja fenologiczna życia 1-3 wybranych roślin i zwierząt). *Ćwiczenia terenowe* to zajęcia o charakterze badawczym, np. przyrządy i aparatura w stacji hydrologiczno-meteorologicznej (opis, budowa, przeznaczenie). *Zwiady terenowe*, których zadaniem jest ocena stanu środowiska w najbliższym otoczeniu, np. miejscowości, dzielnicy, okolicy, szkoły – należy określić walory ekologiczne terenu, jego zagrożenie i możliwości ochrony, np. stan zasiedlenia i zadrzewiania terenu, ukwiecenie sezonowe terenu, propaganda ochrony środowiska (plakaty, ulotki).

Nowym pomysłem dotyczącym realizacji treści ekologicznych w zreformowanej szkole są tzw. Ścieżki Edukacyjne [9]. Dzięki nim uczniowie mają możliwość całościowego postrzegania współczesnego świata, w tym też skomplikowanego systemu i realizacji przyroda – człowiek.

Działania te mogą mieć charakter doraźny lub systematyczny, np. organizowanie akcji zbiórki makulatury, oczyszczenie alejek w parku albo realizacja systematycznej opieki nad wybranym zieleńcem, kwietnikiem itp.

Zasadniczym celem ścieżki ekologicznej jest przygotowanie uczniów do przyjęcia odpowiedzialnej postawy wobec otaczającego świata. Zadbanie o czystość wód, ziemi, powietrza, jak też ekologiczne podejście do własnego organizmu – to wymóg współczesności.

Zakończenie

Integracji wiedzy służy wprowadzenie ścieżek edukacyjnych. Uzupełniają one dziedziny wiedzy o nową tematykę, aktualną w czasach współczesnych, a nie znajdującą dotychczas w pełni należnego miejsca w przedmiotach tradycyjnych.

Integrowanie działań prowadzonych wśród uczniów klas początkowych z działaniami realizowanymi przez wła-

dze samorządowe oraz organizacje pozarządowe staje się najważniejszym kierunkiem umożliwiającym budowanie społeczności aktywnej, nieodzownej składowej ekorozwoju.

Nie ma jednoznacznej odpowiedzi w jaki sposób powinna przebiegać w szkole nauka treści ekologicznych, szczególnie na szczeblu propedeutycznym. W każdej szkole problem ten jest rozwiązywany innymi metodami i z różnym zaangażowaniem. W dużym stopniu zależy to od nauczyciela zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej.

Edukacja ekologiczna ma swoje odbicie we wszystkich blokach nauczania. W związku z tym ekologia powinna być przedstawiona z różnych perspektyw.

LITERATURA:

- [1] Wiśniewska K.: *Leksykon ucznia. Ekologia*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 1997.
- [2] Frątczakowie E. i J.: *Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym*, Kujawsko-Pomorskie Studium Edukacyjne, Bydgoszcz 1996.
- [3] Stasiuk S.: *Ekologia w przedszkolu. Materiały metodyczne dla nauczycieli wychowania przedszkolnego*, Wydawnictwo Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego, Biała Podlaska 1996, s. 3.
- [4] Misiak E.: Potrzeba krzewienia kultury ekologicznej. *Przyroda Polska*, 1984, nr 8, s. 26.
- [5] Faure E. [red.]: *Uczyć się, aby być*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.
- [6] Gurycka A.: *Rozwój i kształcenie zainteresowań*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
- [7] *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN Tom I (A-K), Warszawa 1999, s. 276.
- [8] Okoń W.: *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2004, s. 477.
- [9] *Podstawa prawna ścieżki edukacyjnej* [W]: *Podstawa programowa kształcenia ogólnego* (Dziennik Ustaw z dnia 19 czerwca 2001, nr 61, poz. 625).

Kalendarium Ekologa

WRZESIEŃ

Wrzesień miesiącem miodu

16 września Międzynarodowy Dzień Ochrony Warstwy Ozonowej

18 września Międzynarodowy Dzień Geologa

18 września Międzynarodowy Dzień Turystyki

19 września Dzień Dzikiej Fauny, Flory i Naturalnych Siedlisk

16-22 września Europejski Tydzień Zrównoważonego Transportu

22 września Europejski Dzień bez Samochodu

23 września Pierwszy Dzień Jesieni

24 września Sprzątanie Świata

26 września Europejski Dzień Ptaków

27 września Światowy Dzień Turystyki

28 września Dzień Morza

PAŹDZIERNIK

Październik miesiącem dobroci dla zwierząt

1 października Światowy Dzień Ptaków

1 października Ogólnopolski Dzień Eko-biura

2 października Europejski Dzień Ptaków

2 października Światowy Dzień Zwierząt Hodowlanych

3 października Światowy Dzień Siedlisk

4 października Światowy Dzień Franciszka - Patrona Ekologów

4 października Światowy Dzień Zwierząt

4-11 października Światowy Tydzień Zwierząt

10 października Dzień Drzewa

13 października Dzień Zapobiegania Klęskom Żywiolowym

14 października Międzynarodowy Dzień Zmniejszania Skutków Klęsk Żywiolowych

14 października Dzień Edukacji Narodowej

14-15 października Dni edukacji leśnej

16 października Światowy Dzień Żywności i Walki z Głodem

17 października Międzynarodowy Dzień Likwidowania Nędzy

18 października Światowy Dzień Monitoringu Wód

20 października Środkowoeuropejski Dzień Drzewa

25 października Dzień Ustawy o Ochronie Zwierząt